

mâl, I, 167-173; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 1132; a.m.f., *Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 587; a.m.f., *el-Muğni*, I, 5; Süyûtî, *Zehrü'r-rübâ 'ale'l-Müctebâ* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1409/1988, I, 3-6; Hazrecî, *Hulûşatü Tezhib*, neşreden giriş, s. 5-7; Cemâleddin el-Kâsımî, *el-Fazlû'l-mübîn 'alâ 'İkdi'l-cevheri's-semîn* (nşr. Âsım Behcet el-Baytâr), Beyrut 1403/1983, s. 111-114; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 13; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 603; *Tecrid Tercemesi*, I, 259-260; Muhammed Zubayr Sıddîqî, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (trc. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul 1966, s. 114-116; Talât Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, Ankara 1985, s. 202; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *et-Ta'rif bi-kütübü'l-hadîsi's-sitte*, Kahire 1409/1988; Abdümu'tî Emin Kal'acî, *Mukaddimetü Câmî'i'l-me-sânid ve's-sünen*, Beyrut 1415/1994, s. 79-116; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 165-170; İbrahim Canan, "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", *İİFD*, sy. 3 (1979), s. 103-125; Selman Başaran, "İbn Hazm'ın Kütüb-i Sitte'ye Bakışı", *İslâmî Araştırmalar*, II/6, Ankara 1408/1988, s. 7-21; İsmail L. Çakan, "Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekir", *DİA*, VI, 468; a.m.f., "Câmîu'l-usûl li-hadîsi'r-resûl", a.e., VII, 136; M. Yaşar Kandemir, "el-Kemâl", a.e., XXV, 222-224.

M. YAŞAR KANDEMİR

KÜTÜBİ (الكتبي)

Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kütübî ed-Dârânî ed-Dimaşkî (ö. 764/1363)

Tarihçi.

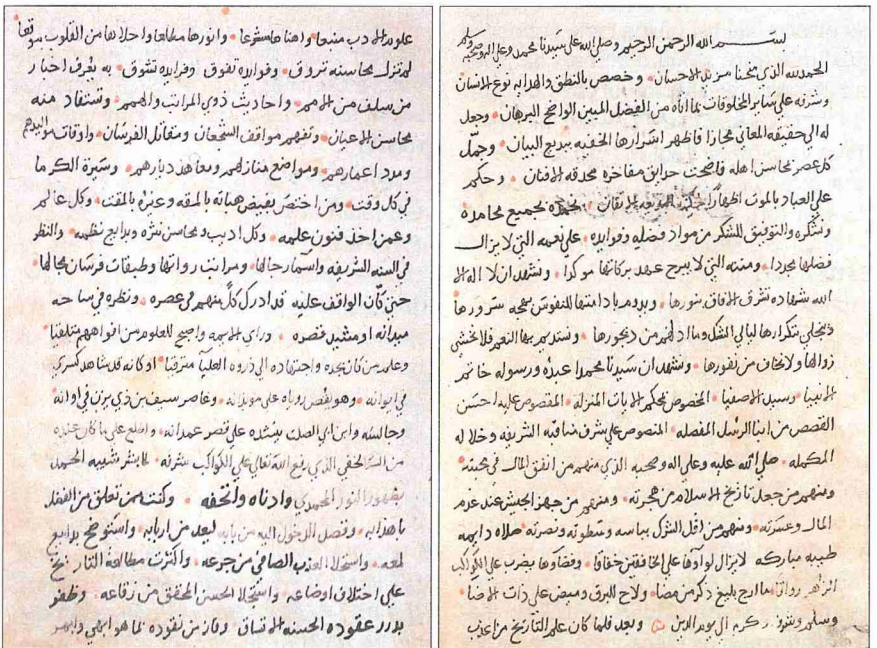
680 (1281) veya 686 (1287)-yılında Gütatü Dimaşk'a bağlı Dâreyyâ köyünde doğdu. İbn Şâkir diye de anılan Kütübî'nin hayatının ilk yılları sıkıntılar içinde geçti. Dimaşk'ta İbnü's-Şihne, Ahmed b. Ebû Tâlib el-Haccâr ve Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî gibi âlimlerden hadis tahsil etti. Zehebî ve Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr gibi tarihçilerle dostluk kurdu. Daha sonra sahafliğe başladı, bu sayede büyük bir servete sahip oldu. 11 Ramazan 764'te (24 Haziran 1363) Dimaşk'ta vefat etti ve Bâbüs-sagîr Kabristanı'nda defnedildi. Eline geçen kitapları inceleyen, özellikle tarih kitaplarını okumaktan zevk alan Kütübî ticaret ahlâkına sahip dürüst bir insan olarak temayüz etmiştir.

Eserleri. 1. *Uyûnü't-tevârîh*. Asr-ı saâdet'ten 760 (1359) yılına kadar gelen olayları ihtiva eden umumi bir tarihtir. Kütübî, Hz. Peygamber'in nesebi ve doğumu ile başladığı eserinde olayları hicretten itibaren kronolojik sırayla anlatmış, daha sonra o yıl içinde vefat eden fıkıh, kelâm ve hadis âlimleri, zâhid, edip,

şair ve devlet adamları hakkında bilgi vermiştir. Kitabını yazarken İmâdüddin el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Ebû Ali et-Tenühî, İzzeddin İbnü'l-Esir, İbnü's-Sâif, Sıbt İbnü'l-Cevzî, Zehebî, Ebû Şâme el-Makdisî, İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, İbn Kesîr ve İbn Hallikân'ın kitaplarından istifade etmiştir. Hacimli bir eser olduğu anlaşılan *Uyûnü't-tevârîh*'in çok sayıda yazma nüshası mevcuttur (Selâhaddin el-Müneccid, s. 184-185; Şâkir Mustafa, IV, 75-76). Müellifin müşahedelerine dayanarak verdiği bilgiler Suriye'nin dinî, ilmî ve kültürel hayatı için önemlidir. Eser aynı zamanda şiir ve edebî sanatlarla dair değerli malzeme içerir. Bazı tarihçiler, yakın arkadaşları İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'sinden yaptığı nakiller sebebiyle müellifi eleştirmişler, bir kısım araştırmacılar ise İbn Kesîr'in eserden övgüyle söz etmesini (*el-Bidâye*, XIV, 303) dikkate alarak her ikisinin de birbirinden faydalanmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir. *Uyûnü't-tevârîh*'in ilk olarak I. cildi Hüsâmeddin el-Kudsî tarafından yayımlanmış (Kahire 1980), ardından Faysal es-Sâmîr ile Nebîle Abdülmün'im Dâvûd XII (Bağdat 1977), XX (Bağdat 1980) ve XXI. (Bağdat 1984) ciltleri neşretmiştir. Afif Nâyif Hâtûm eserin 219-250 (834-864) yıllarına ait kısmını yayımlamış (Bey-

rut 1416/1996), Mes'ûd Muhammed el-Uşfûr XXIV. cilt üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (*Ahbârü't-türâsi'l-'Arabî*, XXXI, 17). 2. *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ*. İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ının zeyli olup 753'te (1352) tamamlanmıştır. Kütübî bu eserini yazarken çağdaş tarihçilerin eserlerinden, özellikle Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*'ından faydalanmıştır. Biyografik ve edebî bilgilerin yanında özellikle Suriye'nin kültür hayatı için önemli mâlûmat ihtiva eden *Fevâtü'l-Vefeyât*, Ebû'l-Vefâ el-Hürfî ile Zeynüddin es-Sayyâd el-Mürsîfî (I-II, Bulak 1283, 1299), Muhyiddin Abdülhamîd (I-II, Kahire 1951) ve İhsan Abbas (I-IV, Beyrut 1973-1974) tarafından neşredilmiş, Vedâd el-Kâdî ve arkadaşlarının hazırladığı indeks İhsan Abbas neşrinin V. cildi olarak yayımlanmıştır (Beyrut 1974). Eserin Mağrib'e ilgili bazı bölümleri Edmond Fagnan tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (*Extraits inédits relatifs au Maghreb [Géographie et histoire]*, Alger 1924; Frankfurt 1993). 3. *Ravzatü'l-ezhâr ve hadîkatü'l-eş'âr*. Sarsârî'nin Hz. Peygamber'i öven bir şiiriyle başlayan eser şiir ve edebî sanatlar hakkındadır. Günümüzde intikal etmeyen bu eseri Kâtib Çelebî'nin gördüğü anlaşılmaktadır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 923).

Kütübî'ye ait *Uyûnü't-tevârîh* adlı eserin I. cildinin müellif hattı nüshasının ilk iki sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 2922/1)

BİBLİYOGRAFYA :

Kütübî, *'Uyûnû't-tevârih* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Kahire 1980, neşredenin girişi, I, s. k-ç; a. e. (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1416/1996, neşredenin girişi, s. 7-21; a.mlf., *Fevâtû'l-Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1973, neşredenin girişi, I, 3-8; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 303; İbn Râfî, *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas – Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 263; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 451-452; Sehâvî, *el-İlân bi't-tevbih*, s. 311; *Keşfü'z-zunûn*, I, 923; Brockelmann, *GAL*, I, 400; II, 60; *Suppl.*, II, 48; D. P. Little, *An Introduction to Mamlûk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 67-69; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, Beyrut 1972, III, 877-878; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemû'l-mü'errihîne'd-Dımaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 183-186; *Ahbârü't-türâsi'l-'Arabî*, Safed 1987, XXXI, 17; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1993, IV, 75-76; T. Khalidi, "Islamic Biographical Dictionaries: A Preliminary Assessment", *MW*, LXIII/1 (1973), s. 56; F. Rosenthal, "al-Kutubî", *EJ*² (İng.), V, 570-571; Sâdik Seccâdi, "İbn Şâkir Kütübî", *DMBİ*, IV, 60-61.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

KÜTÜBİYYE CAMİİ

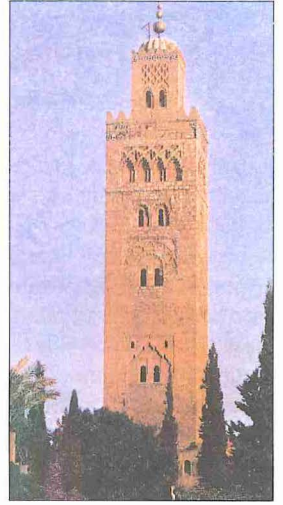
Fas'ın Merakeş şehrinde
XII. yüzyıla ait cami.

İlk kaynaklarda el-Mescidü'l-Muvahhidî, el-Mescidü'l-Câmi' gibi adlarla anılan yapıya daha sonraları revaklarındaki kitapçı dükkânlarından veya yakınındaki kitapçılar çarşısından dolayı Mescidü'l-Kütübîyyîn veya Mescidü'l-Kütübîyye adının verildiği söylenir. Mağrib sanatının geleneklerine büyük ölçüde bağlı kalan Muvahhidler'in yaptırdıkları eserler arasında Kütübîyye Camii önemli bir mevki işgal etmektedir. Bu cami, Tunus'taki Kayrevan ve Endülüs'teki Kurtuba ulucamilerinde ortaya konulmuş plan ve teşkilâtlardan gelen tesirlerin ustaca bir araya getirildiği bir çalışma olarak Fas'taki Ka-

raviyyîn Camii'nde daha önce Murâbitlar'ın uyguladıkları mimari şemanın gelişmiş bir örneğidir. Cami aynı zamanda bütün İslâm âleminin en muhteşem minarelerinden birine sahiptir. Bu âbidevi minare Endülüs ve Mağrib'deki benzerleri arasında çok önemli bir aşama oluşturmaktadır.

Merakeş'in Muvahhidler'ce fethinden sonra tahrip edilen Murâbitlar'a ait Dârü'l-hacer Saray'ının yerine yaptırılan caminin bânisi Muvahhid Halifesi Abdülmü'min'dir (1130-1163); ancak yapının son şeklini alması Ebû Yûsuf Ya'kûb el-Mansûr dönemine (1184-1199) rastlar. Başlangıçta 552 (1157) ve 553 (1158) yıllarında tamamlanmış olan iki bitişik cami halindeki eserin bu ilk planı kuzeydeki kısımın kısa süre sonra yıkılmasıyla bozulmuştur. Bugünkü mevcut şekliyle tanınan caminin üzerinde halen yıkılan kısmın izleri görülmektedir. Ebû Yûsuf el-Mansûr 592'de (1196) önemli değişiklikler yaptırmış ve minareyi ekletmiştir.

90 x 60 m. boyutlarındaki enine uzun cami, mihrap duvarına paralel bir yatay nefle ona bağlanan on yedi dikey neften müteşekkil bir ibadet mekânı ve bunun yanlarındaki -aslında ibadet mekânının uzantısı olan- dörder nefli revakların açıldığı bir avludan meydana gelmektedir. Ortadaki dikey nefin üzerinde bulunan altı kubbe ve mihrap önündeki maksûreyi örten büyük kubbe ile bunun iki tarafında yer alan ikişer kubbenin tanzim biçimi camiye değişik bir görünüm vermiştir. Muvahhidler'in mutaassıp mimari anlayışları sebebiyle süsleme ve ihtişam gösteren bütün tezyinî elemanların en alt seviyeye indirildiği caminin genelinde yalınlık ve sadeliğe önem verilirken yalnız mihrap ve kubbelerde rahat davranılmış ve mukarnaslar üzerinde yükselen kub-

Kütübîyye
Camii'nin
minaresi

beler zengin biçimde tezyin edilmiştir. Öte yandan binanın diğer kısımlarındaki ağır başlı hava atmalı, çok dilimli ve sivri kemerlerin kullanılmasıyla arttırılarak binanın içinde hareketli bir görünüm sağlanmıştır.

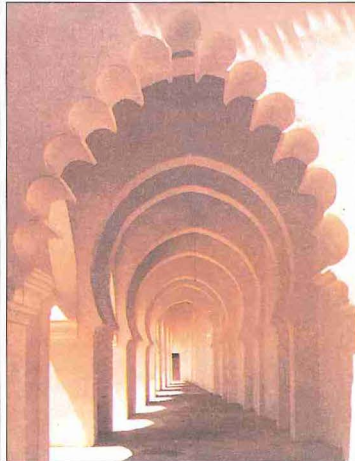
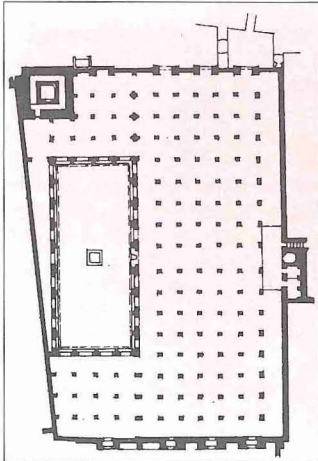
İslâm âleminde mevcut minarelerin en muhteşemlerinden biri sayılan minare, 12,80 x 12,80 m. boyutlarında kare planlı olup 69 m. (alemle birlikte 77 m.) yüksekliğindedir. Üst üste oturtulmuş altı odadan oluşan minarenin içindeki hafif eğimli bir rampa odaların etrafında dolanarak yukarıya ulaşmaktadır. Minarenin göz alıcı âbidevi hususiyetlerine önemli bir destek teşkil eden tezyinî teşkilâtı bu birimin bütün caminin en süslü kısmı olmasına yol açmıştır. Minarenin her yüzünde değişik süslemeler bulunmakta ve bunlar stuko kabartma geçmeler, boya ile yapılmış çiçek resimleri ve çini şeritleri gibi çeşitlilikler göstermektedir. Bu zengin tezyinî çeşitlilik içinde kemerleri ikili ve tekli geçmelerle desteklenen pencereler dikkatleri üzerlerinde toplayacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu pencerelerde yuvarlak ve atmalı kemerlerin kullanımı hâkim durumdadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan el-Vezzân, *Vaşfü İfrîkiyye*, I, 127, 128; G. Marçais, *Manuel d'art musulman*, Paris 1926, I, 321-322; J. D. Hoag, *Western Islamic Architecture*, New York 1963, tür.yer.; a.mlf., *Islam*, Stuttgart 1986, s. 53-54; Abdullah Ali Al-lâm, *ed-Devletü'l-Muvahhidîyye bi'l-Mağrib*, Kahire 1971, s. 373-376; D. T. Rice, *Islamic Art*, London 1975, s. 149-152; G. Mitchell, *Architecture of the Islamic World*, London 1984, s. 217; C. Evert, "Almohad Art", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1989, I, 191; Muhammed Muhammed el-Kahlâvî, *Mescidü'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi 'aşri'l-Muvahhidîn*, Kahire, ts., s. 137-158, 164-210.

A. ENGİN BEKSAÇ

Kütübîyye
Camii'nin
planı
ve içinden
bir görünüşü